

GÖSTA BOHMAN:

## Palmebilden

*Den som vill fördjupa sig i Olof Palmes roll i svensk politik och vinna ökad klarhet om vad som skedde bakom det som syntes ske, får av Gösta Bohman rådet att studera den nyligen utkomna boken av Björn Elmbrant parallellt med Bertil Östergrens "Vem är Olof Palme?"*

*Elmbrant har tecknat en fängslande bild av Olof Palme. Han har däremot inte lyckats i fråga om beskrivningen av den faktiska och politiska bakgrunden för bedömningen av Palme.*

*Riksdagsman Gösta Bohman har varit ekonomiminister och ordförande i Moderata samlingspartiet.*

Det är ingen dålig bok som Björn Elmbrant åstadkommit om Olof Palme. Den är tvärtom välskriven, lättläst, intressant och i många hänseenden klarläggande. Skildringen av personen — eller personligheten — Olof Palme kommer säkert att uppfattas som trovärdig av både anhängare och veder-sakare. När förlaget på bokens omslags-sida emellertid gör gällande, att Elmbrant demaskerar några av "myterna om vår tids mest kontroversiella men kanske också mest betydelsefulla politiker", torde detta *bara* i så måtto vara sant, som Elmbrant lyckats teckna en fängslande bild av den kontroversiella, begåvade, intellektuellt rörliga och temperamentsfulla människan. Däremot inte i fråga om beskrivningen av den faktiska och politiska bakgrunden för bedömningen av den "betydelsefulla politikern". Elmbrants hantering av källmaterialet lämnar mycket övrigt att önska. Han är — skriver Gunnar Wetterberg i en recension i LO-tidningen — "radioreportern som bara bryter in ett par-tre meningar i intervjun för att föra sin egen kommentar vidare".

Elmbrant säger sig vara socialdemokrat. Just därför borde han ha eftersträvat strikt objektivitet och kritisk källgranskning. Att skriva en biografi — en levnadsbeskrivning — av en ledande politiker kan inte bara syfta till en värdering av dennes personliga egenskaper. Föremålet kan aldrig isoleras från övriga aktörer på den politiska scenen. Skådespelets innehåll och mening är beroende av de allmänna förutsättningar — de bindande scenanvisningar — som råder.

Just i dessa hänseenden uppvisar Elmbrants biografi påtagliga brister. Han har förbigått, förenklat eller förvanskat före-

teelser och fakta, ägnade att belysa Olof Palmes motiv och handlingar.

Elmbrant har som journalist gjort sig känd som veritabel moderatätare. Detta avspeglas i Palme-boken. Genom här och var lämpligt inflikade nedsättande eller dåligt underbyggda stickord mot moderata samlingspartiet och dess företrädare, — som jag här inte skall gå in på — bekräftar han ytterligare sitt beroende av sina egna förutfattade meningar.

### Östergrens Palme-bok

År 1984 gav den för några år sedan tyvärr avlidne ledarskribenten i Svenska Dagbladet Bertil Östergren på Timbros förlag ut boken "Vem är Olof Palme?". Den möttes av ramaskri från Olof Palme själv och från fräna kritiker inom det socialdemokratiska etablissementet. Den tegs — vågar jag påstå — till sist i stort sett ihjäl. Bertil Östergren var förvisso icke socialdemokrat. Hans bedömning av Olof Palme kan sägas vara präglad därav. Men det är likväl svårt, att i hans redovisning av de politiska fakta och förlopp på vilka hans värderingar vilar, finna blottor i sakligt hänseende motsvarande dem som kännetecknar Elmbrants biografi. En biografi som förlaget presenterar som "den efterlängtdade första biografien över Olof Palme". Ett felaktigt och minst sagt oförsynt påstående!

Den som vill fördjupa sig i Olof Palmes roll i svensk politik och vinna ökad klarhet om vad som skedde bakom det som syntes ske, bör parallellt studera Elmbrants och Östergrens böcker. Elmbrants historieskrivning kommer — hur flyhänt den än må vara — inte att mötas med störst trovärdighet.

### Nationellt intresse eller partitaktik?

Olof Palme var patriot. Samhällsnyttan — skriver Elmbrant — "vägde för honom ofta tyngre i vågskålen än snäva partiintressen". Landets bästa var vägledande för hans handlande i kritiska lägen.

Jag håller med författaren i hans första påstående. Olof Palme var patriot. Likaså vad gäller det andra, men *bara* under den förutsättningen, att socialdemokraternas fortsatta regeringsutövning skulle vara bättre för Sverige än andra alternativ. Annars inte. Vid stora och avgörande ställningstaganden av nationell betydelse under 1960- och 1970-talet — bland annat det försvarsbeslut under andra hälften av 1960-talet som bröt borgfreden rörande vårt försvar, frågan om Sveriges anslutning till EG och kärnenergens fredliga utnyttjande — blev Olof Palmes vägval helt avhängigt av hans farhågor för att partiet skulle splittras. Det långsiktiga nationella intresset fick vika för det kortsiktiga partipolitiska.

Olof Palmes starka till synes personliga engagemang i Vietnamfrågan torde också mera ha påverkats av partitaktik än av hänsynen till landets bästa. Jag har, då frågan var aktuell, vågat påstå, att hans okontrollerade utfall mot USA hade sin grund i hans egna och regeringens farhågor för att "vänsterkrafterna" i Sverige skulle ta över den växande folkopinionen mot USA:s militära insatser i Ostasien. Tidigare har detta bestridits från socialdemokratiskt håll. Trots att den dåvarande utrikesministern Torsten Nilsson personligen öppet för mig bekräftat mina uppgifter.

När historiens damm numera lagt sig över händelserna i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet har alltfler inom

partiet – nu senast Elmbrant – medgivit att jag haft rätt. Detta behöver inte innebära, att Olof Palme inte blivit alltmer intensivt personligt engagerad. Men han spelade över. Hans utpräglade sinne för det dramatiska fick ursäkta klar faktaförfalskning. Och det ledde dessutom till brytning med de neutralitetsgrundade principer som Östen Undén dragit upp redan på 1950-talet och vilka bland annat ledde till den så kallade Hjalmarson-affären.

Elmbrant förtiger att moderaterna återopade just dessa vedertagna principer när vi som villkor för att skriva på uppropet för fredsförhandlingar och bombstopp krävde att detta skulle riktas till *båda* de stridande parterna – ett krav som vi till sist fick igenom. Men dessförinnan hade jag av Aftonbladet blivit beskyldd för att vara "en säkerhetsrisk" och av Dieter Strand i samma tidning jämförd med Adolf Hitler.

Elmbrant godtar i stort sett den vedertagna socialdemokratiska historieskrivningen rörande skeendet julen 1972 samt motiven till Olof Palmes julaftonteleggram till president Nixon efter sitt någon dag tidigare gjorda "Treblinka-uttalande, i vilket han jämförde de amerikanska julföreläsningarna med bl a Hitlers judeutrotningar. Elmbrant nöjer sig i stort sett med att hänvisa till att "den reträtt" – som jag i mina memoarer påstått att telegrammet till Nixon utgjorde – "enligt två historiker i själva verket *bara* var en anklagelse för att USA brutit mot sin författnings och frihetstraditions grunder".

De två historiker Elmbrant hänvisar till (Alf W Johansson och Thorbjörn Norman. Se SvT 7/89, s. 460) har visserligen i den på Tidens förlag i våras utgivna bo-

ken "Socialdemokratins samhälle" gjort detta enligt min mening osannolika påstående. Den vetgirige behöver för att få detta klart för sig, bara lägga de två texterna bredvid varandra – den ena dagens hätska Treblinka-uttalande och den andra dagens försömliga julaftonteleggram. Samt därvid beakta att USA:s mycket hårda Sverigereaktion blivit känd för Olof Palme *mellan* de två försändelserna.

Mellan raderna uttrycker Elmbrant onekligen viss förvåning över Olof Palmes ordval i det första uttalandet. Men han försvarar det: "Även om Palme retade

---

*Hans utpräglade sinne för det dramatiska fick ursäkta klar faktaförfalskning.*

---

en del svenskar till vanvett med sitt provokativa uttalande, var det inte onaturligt att en svensk regeringschef använde ett så idealistiskt och dramatiskt språkbruk". Idealistiskt? Och Elmbrant tillägger: "Även om det inte var tänkt på det sättet . . . stärktes socialdemokraterna inför 1973 års val. "Inte tänkt på det sättet"? Elmbrant motsäger sig genom att apostrofera "den mobilisering av partiets väljare som därmed åstadkoms" samt talar om "stigande valtemperatur". Och om hur socialdemokratiska valarbetare "tvingades ur vinteridet ut på gator och torg".

Elmbrant medger, att vi i dag vet att FNL "efter befrielsen inte kom att betyda någonting. Det var det nordvietnamesiska kommunistpartiet och militären som tog

över". Men han förbigår helt Olof Palmes passivitet och tystnad om händelseutvecklingen efter Parisfreden. Hans likgiltighet då det gällde det hämningslösa förtrycket från Nord-Vietnams sida, terrorn och förföljelserna samt de hundratusentals människor som tvingades fly från förintelsen, tyder inte på att det var enbart personlig medkänsla, förtvivlan och vrede som drev fram hans juluttalanden. När sanningen om Nord-Vietnam och FNL avslöjades, då tycktes han också ha förträngt sin försäkran om att demokratin i Vietnam "i betydligt högre grad representerades av FNL än av Förenta Staterna . . ."

### Lotterivalet 1973

Elmbrant erinrar — stillsamt och i korthet — om socialdemokraternas bekymmer våren och sommaren 1973. Han citerar den avgående LO-ordföranden Arne Geijer som vid LO:s 75-årsjubileum varnat: "Kanske har vi inte sedan 1932 stått så nära ett valnederlag som nu . . ." Socialdemokraterna vann trots detta valet, i så måtto som de med kommunistisk hjälp kunde sitta kvar, trots att antalet socialistiska mandat inte blev flera än de borgerliga. Den famösa lotteririksdagen inleddes.

Att Palme efter "lotterivalet" inte avgick och att de borgerliga inte framhärdade i sina krav på avgång motiverar Elmbrant med att en borgerlig regering i så fall skulle ha blivit "en ministär på socialdemokratisk nåde" — ett minst sagt dubbelbottnat argument. Socialdemokraterna ledde ju nu under tre år "en ministär på borgerlig nåde".

### Radikal vänstervridning

"Lösryckta detaljer från den socialdemokratiska partikongressen 1975 och LO-kongressen året därpå kom som en skänk från ovan för moderaterna" — skriver Elmbrant rörande den radikala vänstervridning som — med rötter i det sena 1960-talet — präglade socialdemokraternas framträdande inför 1976 års val. Det hot mot Sveriges fria ekonomi som då kom till uttryck och som — om det hade förverkligats skulle ha förändrat hela vårt samhällssystem — betraktar alltså journalisten Elmbrant enbart som "en partitaktisk skänk". Bakom socialdemokraternas och LO:s gemensamma näringspolitiska rapport, stod emellertid en massiv kärna av arbetarrörelsens politiska krafter. Rapporten — som partikongressen ställde sig bakom — bestod inte bara av fromma till intet förpliktigande ord. Den förtjänade tvärtom att tas på allvar. Och det gjorde vi. Inte av taktiska skäl. Utan därför att vi utgick ifrån att socialdemokraterna menade vad de skrivit och beslutat.

Allvar är inte Elmbrants starka sida. Om han överhuvud läst rapporten? Han var dock inte ensam i sin likgiltighet inför de socialdemokratiska radikala framtidsvisionerna. Sedan jag själv hösten 1975 och främst våren 1976 i anförande efter anförande gjort mitt bästa att övertyga lyssnare och media om vidden av våra farhågor och om hur väl underbyggda de var i de socialdemokratiska dokumenten, gick plötsligt Thorbjörn Fälldin på försommaren 1976 in i debatten. Han sparade inte på kraftuttryck. Då plötsligt blev det eld i mediabrasan. Socialdemokraterna kom i försvarsposition och började slå till reträtt, en reträtt som blev alltmer patetisk och snitslades med allt fler bort-

förklaringar: Den socialdemokratiska partistyrelsen hade inte menat vad den beslutat. Innebörden var en annan än vad rapporten gav uttryck åt. Särskilt Gunnar Sträng fann situationen alltmer olidlig.

Denna grundläggande ideologiska debatt och dess troliga konsekvenser för 1976 års valgång viftar Elmbrant först bort med den partitaktiska reflektionen om "skänken från ovan". Men bara några rader längre fram i boken gör han i sak ett slags helomvändning: "Medan alltså socialdemokraterna i regering och riksdag lät kursen gira en aning i borgerlig riktning för att utan majoritet ändå kunna klara besluten, befastes och möjligen också skärptes den radikala politiken av partikongress och LO-kongress".

Dubbelmoralen — för att använda en förenklad term för vad som ägde rum i det socialdemokratiska partiet — hade, och har alltjämt sin grund i att den socialistiska löftes- och utjämningspolitiken med tiden kommit att alltmer stå i strid med ekonomiska realiteter och med den liberala "frihetsvåg" som svept fram inte bara genom vårt land utan hela vår omvärld. Kjell-Olof Feldt och hans pojkar i finanser samt LO-ledningen med Stig Malm i täten har alltmer kommit att framstå som företrädare för de växande ideologiska klyftorna i partiet.

Sommaren 1976 — efter de två Hugauppställningarna och de första stora internationella oljeprishöjningarna samt den misslyckade svenska så kallade överbrygningspolitiken — befann sig Sverige i en ekonomisk kris allvarligare än någon tidigare efter första världskrigets slut. Svenska folkets insikter i vad krisen krävde, utgjorde en viktig förutsättning för att en krispolitik värd namnet skulle lyckas.

Detta hade alla ekonomer — och självfallet den nye ekonomiministern — klart för sig.

### **Opposition utan samhällsansvar**

För Olof Palme var emellertid opposition för oppositionens egen skull viktigare än landets ekonomiska hälsa. "Samhällsekonomi var stark och statsfinanserna sunda" — förklarade han gång på gång. Mot bättre vetande! Även hans slagord om det "dukade bordet" bidrog till att försvåra

---

*Socialdemokraterna ledde under tre år "en ministär på borgerlig nåde".*

---

det ekonomiska återställningsprogram som tillhörde den nya regeringens mest angelägna uppgifter. Jag själv döptes till "svängremsminister", när jag försökte förklara för Sveriges folk hur allvarligt det samhällsekonomiska läget var.

Även om man anser att en oppositions uppgift är att opponera, måste en konstruktiv opposition bygga på samhällsansvar. Jag påstår att detta saknades, inte bara hösten 1976 utan i stort sett under hela den borgerliga regeringsperioden. Härom har Björn Elmbrant inte mycket att säga. Det strider ju mot hans tes om Palmes samhällsansvar. Han gör tvärtom gällande, att socialdemokraterna i början av 1977, hade ett mera verklighetsanpassat och ansvarsmedvetet ekonomiskt program än regeringen samt att de socialdemokratiska partimotionerna i opposition "var välmatade och faktaspäckade jämfört med de tunna saker som de borgerliga på sin tid ofta lämnat in! De

borgerliga regeringarnas konjunkturpolitik — heter det vidare — ”var helt ur fas med vad som borde ha gjorts”.

Detta är inte sant. Det vederlägges av de ekonomiska historieskrivare som efteråt analyserat den borgerliga regeringspolitiken. Visst kunde en del ha gjorts bättre och mer effektivt. Men i jämförelse med vad socialdemokraterna i opposition ville ha genomfört, framstår de borgerliga åren i nära nog ljus dager. Att grunden för Sveriges balansproblem lagts redan i slutet på 1960-talet och att de förvärrades

---

*Feldt och Malm har alltmer kommit att framstå som företrädare för de växande ideologiska klyftorna i partiet.*

---

under första hälften av 1970-talet, har i efterhand öppet bekräftats av så gott som all samhällsekonomisk sakkunskap — inte minst av den långtidsutredning som utarbetades 1984 ett par år efter det att socialdemokraterna återvunnit regeringsmakten.

#### **Arbetskonflikten 1980**

Elmbrant redovisar motsättningarna mellan LO-ordföranden Gunnar Nilsson och Olof Palme. Men han berör bara flyktigt bakgrunden till den arbetskonflikt som flammade upp våren 1980 — den mest omfattande sedan 1909. Den ledde till en för samhällsekonomin förödande avtalsuppgörelse som i sin tur framtvängde en hård åstramning i form bl a av den moshöjning som — mot socialdemokraterna — beslöts vid en urtima riksdag tidigt på hösten 1980.

Bakom konflikten hade legat trevanden från regeringen för att med Gunnar Nilsson och Ingvar Seregard åstadkomma något slags inkomstpolitisk uppgörelse, enligt vilken sänkta skatter skulle växlas mot lägre lönekrav. Det blev ingen uppgörelse. Varför, är inte helt klarlagt. Elmbrant har i stort sett ingen egen mening. Att Olof Palme gjorde vad han kunde för att förhindra en uppgörelse, är emellertid oomtvistligt. Inkomstpolitik anses bara en socialdemokratisk regering kunna bedriva — även om det i praktiken hittills inte lyckats.

Alltnog, våren 1980 utlöstes den arbetskonflikt och därpå det avtal som på försommaren ledde till valutaspekulationer och ett beslut inom regeringen att utnyttja möjligheten att för åstrammingspolitiska åtgärder sammankalla den ”miniriksdag” bestående av ett sammanlagt finans- och skatteutskott som vår författning medger. Thorbjörn Fälldin ville under sommaren överlägga med oppositionen härom. Jag varnade och föreslog — vis av tidigare erfarenheter — att det endast skulle vara fråga om en *orientering*. Fälldin gick sin egen väg och slutet blev det befarade. Olof Palme sade nej och tvingade fram den urtima riksdag som — med försämrade och försenade effekter — tog beslutet om moshöjningen. Elmbrant har uppenbarligen inte haft de ekonomiska och politiska sammanhangen klara för sig.

Elmbrant har heller ingenting att säga om den uppenbara inkonsekvensen i Olof Palmes uppträdande, då det gällde devalveringsvapnets utnyttjande av de borgerliga regeringarna och därefter av de socialdemokratiska. Inte heller då det gällde det europeiska valutasamarbetet i

den så kallade valutaormen. Ingenting heller om Olof Palmes vildsinta angrepp emot regeringen för dess försök att dämpa inflationsdrivande lönehöjningar.

Än en gång: oppositionens uppgift är att opponera. Men en opposition som konsekvent fördömer av en regering vidtagna klart nödvändiga ekonomiska saneringsmetoder, kan inte rimligen sägas vägledas av samhällsintressets krav om den själv efter ett regeringsskifte reservationslöst genomför samma åtgärder.

Olof Palmes våldsamma indignation över Fälldins påstådda "ohederlighet" i kärnkraftsfrågan ansluter sig Elmbrant uppenbarligen till, utan varje tanke på att Olof Palme själv plötsligt kunde handla stick i stäv med vad han tidigare utfäst sig — bland annat just i fråga om synen på kärnenergens risker. Då det gällde att byta ståndpunkt när så befanns angeläget, var Olof Palme rentav bättre skickad än Fälldin.

### "Palme-hatet"

Begreppet "Palme-hatet" som Elmbrant ägnar särskilt intresse må beröras, dock inte som bidrag till karakteristiken av Olof Palme som person utan för att belysa Elmbrants ytliga analyser.

Elmbrant gör som förklaring gällande *att* alla socialdemokratiska partiledare varit "utsatta för förtal", *att* borgerliga personers hat "naturligtvis berodde på att Palme var den senaste företrädaren för ett parti som totalt dominerat svensk politik", *att* hans opponenter "avskydde den makt som den socialdemokratiska elefanten symboliserade", *att* Palme var snabb i tanken, briljant, kunde mycket och "med ett förtjust flin rev bort slöjan från borger-

liga illusioner", samt *att* han i så måtto var påträngande som han "trängde in i människors vardagsrum och pockade på omedelbart ställningstagande".

### Konfrontationspolitiker

Ingen av dessa förklaringar håller. Mycket av det Elmbrant hänvisat till, har återfunnits i bilden av andra socialdemokratiska partiledare utan att detta lett till de starka emotionella reaktioner som Olof Palme väckte till liv. Det är märkligt, att författaren till en omfattande biografi av Sveriges mest omstridda politiker lyckats undfly de karaktärsdrag, som mer än någonting annat engagerade människor både för och emot honom. Emot honom så starkt att begreppet hat inte kan avvisas.

Jag syftar främst på den intolerans mot oliktankande och meningsmotståndare som han ständigt gav uttryck åt: Han själv och hans parti representerade det goda. Hans motståndare allt ont, föraktligt och illasinnande. De företrädde den kapitalistiska överklassens krassa intressen. De hade ingen förståelse för de sjuka, de fatiga och de utstötta. Hånfullt och arrogant gisslade han utan förskoning meningsmotståndarnas på påstådd egoism och känslökyla byggda bevekelsegrunder. När motståndarna vågade kritisera socialdemokraterna, anklagades de för att "tala illa om Sverige". De svärtade ned "detta gamla fina samhälle".

Det var detta slags dialektik som föranledde mig att döpa Palme till konfrontationspolitiker. Inte hans politiska handlingar, vilket Elmbrant gör gällande.

Visst har överord alltid förekommit i politiska debatter. Så kommer det också att förbli. Men i svensk politik har man

alltid — ja, i regel — kunnat finna en underton av förståelse för motståndarnas goda vilja och positiva uppsåt. Så aldrig hos Olof Palme. Något som Elmbrant bekräftar. Om det förekom, var det för att skilja ut någon från andra i motståndarlägret. För att splittra med andra ord.

---

*För Olof Palme var emellertid opposition för oppositionens egen skull viktigare än landets ekonomiska hälsa.*

---

Jag har själv gentemot Olof Palme någon gång åberopat Per Albin Hanssons ord i dennes så kallade sprängpunktstal 1935, nämligen att alla partier i grunden strävar efter att åstadkomma det som bäst gagnar folket och landet och att det bara är ifråga om medlen att nå detta mål som partierna skiljer sig åt. Palme har då svarat med den svepande anklagelsen, att jag bara citerat "döda socialdemokrater som inte haft möjlighet att försvara sig".

Elmbrant har i stort sett förbigått dessa karakteristiska drag hos folktalaren Olof Palme trots att han i övrigt skickligt skildrat de starka motsättningarna i dennes personlighet — å ena sidan den hänsynslöse, oförsonlige, politiske ledaren samt å den andra den anspråkslöse, mjuke, generöse och ofta charmerande privatpersonen. Det enda medgivande som Elmbrant har att framföra om motsättningen mellan "Doktor Jekyll och Mr Hyde" är, att "Palmes brist på ödmjukhet och hans ibland groteska överord i debatten bidrog till hatet mot honom". Men — tillägger han — "detta berodde inte på honom själv utan på personer och omständigheter utanför hans kontroll". Vad Elmbrant därmed syftar på, får vi inte veta.

Inte heller får vi — till sist — någon förklaring till hur Elmbrant, som i stort sett hyllar Olof Palme som Sveriges störste politiker och mest framgångsrika partiledare, kan om samma person avge följande slutomdöme: "Palmes politiska liv är i hög grad en berättelse om hur det mesta successivt går åt helvete för honom".